

**პირველავტორის ნაახრავის ბათვალისწინებისათვის
ონომასტიკურ ლიტერატურაში**

მოკლე შინაარსი

ყველა სამეცნიერო დარგის განვითარების ერთ-ერთი პირობაა ამა თუ იმ თემაზე პირველავტორისა და, ზოგადად, წინაავტორთა ღვაწლის დასახელება-გათვალისწინება, რაც უფრო მეტად გამოავლენს იმ სიახლეს, რომელსაც სძენს მოცემულ საკითხს ყოველი შემდგომი ავტორი. წინააღმდეგ შემთხვევაში იბინდება საკითხის ისტორია, მისი განვითარების ეტაპები. განსაკუთრებით ეს უნდა გაითვალისწინონ მათ, ვინც გარკვეულ ექსკურსს ქმნის რომელიმე კონკრეტული საკითხის ირგვლივ.

საკვანძო სიტყვები: ონომასტიკა, პირველავტორი, გვაროვნული სახელები.

Ketevan Goderdzishvili

**FOR THE CORRECT INTERPRETATION OF THE FIRST
AUTHOR IN ONOMASTIC LITERATURE**

Abstract

One of the conditions for the development of all branches of science is recognition and crediting of the merits of the first author and, generally, of the precursor authors about one or another subject that will better reveal the novelty, every following author contributes to the given issue. Otherwise, the history of the issue, stages of its development become vague. This should be taken into consideration by them, who makes a certain excursus around some specific issue.

Key Words: Onomastic, First Author, Family names

შესავალი. ამა თუ იმ საკითხს მეცნიერებაში არაერთი ავტორი ეხება. ყოველი შემდგომი ავტორი, სავარაუდებელია, რომ დასმულ საკითხს უფრო დაწვრილებით განიხილავს. ეს არც არის გასაკვირი. ქვეყანა ერთბაშად, ერთი ხელის მოსმით

არ შენდება. ველოსიპედი შექმნა პირველმა გამომგონებელმა, დანარჩენები ხვეწენ და უსასრულოდ კომფორტულს ხდიან მას, რაც ასევე სიახლეა და გამომგონებლობა. ასეა მეცნიერებაშიც. სამეცნიერო დარგის განვითარებას სწორედ ის აპირობებს, რომ მეორე მკვლევარი ამიდრებს პირველი ავტორის მიერ დასმულ საკითხს ახალი დებულებებით, თუნდაც მაგალითების დამოწმებით, მესამე უფრო მეტს სძენს მეორეს და პირველი ავტორების ნაღვაწს, რაც ნამდვილად მეცნიერული სიახლეა; მაგრამ ის, რაც იმ საკითხთან დაკავშირებით უკვე ნათქვამი და გაკეთებულია, წინაავტორების (განსაკუთრებით, პირველავტორის) მიერ, თუნდაც მცირედი, მისათითებელია, კერძოდ, სამეცნიერო დანიშნულების ნაშრომში, რამეთუ პირველავტორის პირველი სიტყვა აღნიშნულ საკითხზე არის სწორედ იდეა, საკითხის დასმა და სათაგის დადება.

მსჯელობა. ამ კუთხით შევეხებით გვარების სემანტიკურ ჯგუფებს. ჯერ კიდევ 1964 წელს გამოცემულ „ქართულ ლექსიკოლოგიაში“ პროფ. ალ. ღლონტმა წარმოადგინა გვაროვნულ სახელთა (როგორც თავად უწოდებს) 12 სემანტიკური ჯგუფი:

1. საკუთარი სახელთა ფუძეებიდან წარმოქმნილი სხვადასხვა აფიქსებით;
2. ადგილის სახელწოდებიდან წარმოქმნილი ადამიანის **სადაურობის** გამომხატველი გვარები;
3. ეთნიკური ადგილობრივი და უცხოური წარმოშობის ტერმინებისგან წარმოქმნილი გვარები;
4. ხელობა - მოსაქმეობის სახელებისგან მიღებული გვარები;
5. თანამდებობა - წოდების სახელებისგან მიღებული გვარები;
6. ცხოველთა, ფრინველთა, თევზთა, მცენარეთა სახელებისგან მიღებული გვარები;
7. დედაკაცთა საკუთარი სახელებისგან მიღებული გვარები;
8. თვისების აღმნიშვნელი მიმღეობის ფორმებისგან მიღებული გვაროვნული სახელები; P.S. აქ შემოდის „ზმნის ფუძეებისგან ან საწყის -მიმღეობისგან“ წარმოქმნილი გვარები.
9. მეცხრე ჯგუფში გამოიყოფა 4 მოზრდილი ქვეჯგუფი:
 - ა) **არსებით სახელთა** ფუძეებისგან წარმოქმნილი გვაროვნული სახელები,

ბ) ზედსართავი სახელებისგან (დადებითი ან კნინობითი ფორმით) წარმოქმნილი გვარები,

გ) რიცხვითი სახელის კნინობითის ფორმით (ორმოც-ა-მე),

დ) ნაცვალსახელი: (რომელ-ა-შვილი);

10. გვაროვნულ სახელთა ფუძედ გამოყენებულია საკუთარ სახელთა კნინობით-მოფერებითი ფორმები;

11. ფუძედ გამოყენებულია რთული, ორი ან სამი, ძირისაგან შედგენილი სიტყვა (თავზარიშვილი, პურიჭამიაშვილი, კატაპარიაშვილი...);

12) VIII-XVIII სს. ქართულ საისტორიო და სალიტერატურო წყაროებში, ეპიგრაფიკულ ძეგლებსა და სიგელ-გუჯრებში ასობით დადასტურებული გვაროვნული სახელი ისტორიულად გადაშენებული ან სხვა გვარით შეცვლილი (დლონტი, 1964: 127-134).

გვარსახელთა სემანტიკური ჯგუფებია გამოყოფილი აგრეთვე პროფ. ზ. ჭუმბურიძის წიგნში „რა გქვია შენ“ (ჭუმბურიძე, 1971). ესენია:

1) სახელებისგან (იგულისხმება წინაპრის სახელი სრული და კნინობითი ფორმით) წარმოქმნილი გვარები (ი.მაისურაძე მათ ეპონიმურ გვარსახელებს უწოდებს);

2) დახასიათების შემცველი გვარები; ავტორი ქვეჯგუფებად არ ასახელებს, მაგრამ მსჯელობს კონკრეტული ნიშნით წარმოქმნილ გვარებზე. ესენია:

- სოციალური წარმოშობის მახვენებელი გვარები,

- ქონებრივი მდგომარეობის (ღარიბაშვილის ტიპი),

- გარეგნული დახასიათების (ფიზიკური ნაკლის, სიდიდის, ფერის) შემცველი გვარები,

- ასაკის მიხედვით გამოკვეთილი გვარები,

- ხასიათის, თვისების გამომხატველი გვარები;

3) ხელობისა და თანამდებობის აღმნიშვნელი გვარები;

4) წარმომავლობისა და სადაურობის აღმნიშვნელი გვარები;

5) სხვადასხვა საგნის სახელწოდებისაგან ნაწარმოები გვარები; ამ ჯგუფში წარმოდგენილი და განხილულია 11 დასახელების საგანი.

ზემოთ მოტანილი ხუთივე ძირითადი ჯგუფი დაფიქსირებულია ალ. დლონტის „ქართულ ლექსიკოლოგიაში“, მაგრამ სიახლეა ქვეჯგუფები (რომელთა რაოდენობა 17-მდეა), რაც უფრო აკონკრეტებს საკითხს. წიგნი „რა გქვია შენ“, რო-

გორც თავად ბატონი ზურაბი მიუთითებს, პოპულარული ხასიათის ნაშრომია და გათვალისწინებულია მკითხველთა ფართო წრისთვის, პირველ რიგში, ახალგაზრდობისთვისო. პოპულარული დანიშნულების წიგნს (ისევე როგორც სახელმძღვანელოს) ნამდვილად არ მოეთხოვება ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით პირველადგორის მითითება, რამეთუ ფართო საზოგადოებას აინტერესებს საკითხი და არა საკითხის ისტორია. წინააღმდეგ შემთხვევაში წიგნი დაკარგავს პოპულარობის სახეს. ავტორი გარკვევით მიუთითებს შესავალშივე, რომ წიგნი „იძლევა წარმოდგენას ქართული ონომასტოლოგიის თანამედროვე დონის შესახებ და **ასახავს იმ შედეგებს, რაც ამ დარგში დღეისთვის მოგვეპოვება**“ (ჭუმბურიძე, გამომც.: „ნაკადული“, 1971: 4). ამასთან, ავტორი აცხადებს, რომ იგი არ იზღუდება მხოლოდ სხვების მიერ მოპოვებული მიღწევების პოპულარიზაციით და საკუთარ დასკვნებსაც სთავაზობს მკითხველს ეს სიტყვები სრულიად ნათლად მეტყველებს იმაზე, რომ შემდგომში ონომასტიკოსებმა, რომელთა ნაშრომების მოტივაცია იქნება არა პოპულარული, არამედ სამეცნიერო, თავად უნდა გამოიკვლიონ, როდის აფიქსირებს ბატონი ზურაბი სხვის მოსაზრებას და რა არის მისი პირველი ნათქვამი (მაგ., ქვეჯგუფები).

როგორც ჩანს, პროფ. ზ.ჭუმბურიძის სიტყვები ზოგჯერ არ არის გათვალისწინებული. ყოველივე ეს იწვევს ონომასტიკურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამა თუ იმ საკითხის ისტორიის არასწორ ასახვას და ამის არაერთი მაგალითია. ბატონი პაატა ცხადაია არის ის პიროვნება, რომელსაც ხელეწიფება და გულეწიფება სხვისი ნაშრომის არაოდენ დანახვა, არამედ უშურველად აღნიშვნა-დაფასება. ეს ყველას არ ძალუძს. მის წიგნს „ონომასტიკის შესავალი“ სახელმძღვანელოს ფუნქცია აქვს. ამიტომ არც აქ იყო სავალდებულო, ვთქვათ, გვარსახელთა სემანტიკური ჯგუფის ჩამოთვლისას ავტორთა მოხსენიება, მაგრამ იგი ასახელებს რა გვარსახელთა 5 სემანტიკურ ჯგუფს, მიუთითებს: „როგორც ზ.ჭუმბურიძე წერსო.“ ეს ინფორმაცია უდავოდ სწორია, სიმართლეა, მაგრამ თუ ავტორის მოტივაციაა, რომ სახელმძღვანელოს სამეცნიერო დატვირთვაც ჰქონდეს, რის საფუძველზედაც აუცილებელია დასახელდეს, ვთქვათ, კლასიფიკაციის (ან დებულების) ერთ-ერთი ავტორი, ურიგო არ იქნება იგრძნობოდეს, რომ ამ კლასიფიკაციას (თუ

დებულებას) პირველავტორიც ჰყავს და არცთუ შორეულ წარსულში.

ჩვენი ნათქვამი უსაგნო, უსაფუძვლო და ზოგად მსჯელობად რომ არ დარჩეს, აუცილებლობად მივიჩნიეთ უფრო დაწვრილებით შევეხოთ ამ საკითხს.

I. 12 ჯგუფად წარმოდგენილ გვარსახელთაგან გამოყოფილ ორ ჯგუფზე №2 (სადაურობის) და №3 (ეთნიკური) ალ. ღლონტი სქოლიოში ასახელებს პროფ. ი. მაისურაძის ორ თეზისს, ანუ ი. მაისურაძე დამოწმებულია პირველავტორად, რომელმაც ეს ორი ჯგუფი გამოყო. ასე რომ, ალ.ღლონტს თეზისების ავტორის უფლებაც დაცული აქვს. მით უფრო გათვალისწინებული უნდა იყოს წიგნის ფორმატით პირველად წარმოდგენილი ამა თუ იმ საკითხის დროში უწინარესობა.

P.S. შეიძლება რომელიმე თეზისი ხელმიუწვდომელი გახდეს, თუნდაც მასში პირველად იყოს რაიმე იდეა დაფიქსირებული. მაგალითად, მე ვერ მოვიძიე ალ. ღლონტის ჯერ კიდევ 1953 წელს დაბეჭდილი თეზისები: „აღამიანთა გვარები და ადგილის სახელწოდებანი“ („საბჭოთა ოსეთი“). მაგრამ წიგნად გამოცემული ნაშრომის დამოწმება აუცილებელია, მით უფრო, თუ ის მიჩნეულია დარგის სათავედ. მხედველობაში მაქვს „ქართული ლექსიკოლოგია.“

II. სახელმძღვანელოში (ცხადაია, 2005: 138) წარმოდგენილი ზ. ჭუმბურიძის კლასიფიკაციით ერთ-ერთ ჯგუფად დასახელებულია „ხელობისა და თანამდებობის აღმნიშვნელი გვარები.“ ეს ჯგუფი ქართულ ონომასტიკურ ლიტერატურაში უწინარეს გამოყოფილია ალ. ღლონტის „ქართულ ლექსიკოლოგიაში“ გვაროვნულ სახელთა ორ დიდ სემანტიკურ ჯგუფად: მე-4: ხელობა-მოსაქმეობის სახელებისგან მიღებული გვარები და მე-5: თანამდებობა-წოდების სახელებისგან მიღებული გვარები. ეს ორი ჯგუფი ერთ ჯგუფადაა წარმოდგენილი ასევე ი. მაისურაძის „ქართულ გვარსახელებშიც“. უნდა ითქვას, რომ ამ სამეცნიერო დანიშნულების წიგნშიც არ არის მითითებული, თუ ვინ და როდის წარმოადგინა პირველად ეს ჯგუფი ორ ჯგუფად (იქნებ ღლონტზე ადრე აქვთ დაფიქსირებული), დასახელებული არ არის არც ზ. ჭუმბურიძე, რომელიც ასევე გამოყოფს ამ ჯგუფებს და, ამასთან, ერთ ჯგუფად, როგორც

თავად. სიახლე ისაა, რომ ი. მაისურაძეს მის აღსანიშნად შე-
მოაქვს ტერმინი **პროფესიული*** (მაისურაძე, 1979: 47).

P.S. ტერმინს „პროფესიული“, ასახელებს პროფ. როლანდ
თოფჩიშვილიც. ჩვენი პოზიციით, ეს ტერმინი მართალია, ერთ-
სიტყვიანია, სატერმინოდ თითქოს უფრო ვარგისია, მაგრამ
იგი მთელი რიგი განმარტების გარეშე (რაც ჩამოთვლილი
აქვს ი. მაისურაძეს) ვერ ასახავს მასში გასაერთიანებლად ნა-
გულისხმებ გვარსახელთა სემანტიკურ არსს. თუ მაინცდა-
მაინც ერთ ჯგუფად გვსურს გამოვყოთ, უმჯობესია ვიხმაროთ
პროფ. ზ. ჭუმბურიძის ტერმინი ხელობისა და თანამდებობის
აღმნიშვნელი გვარები.

III. პირველავტორის მიერ გამოყოფილ ერთ ძირითად
ჯგუფს ხშირად სემანტიკურად ანაწევრებს და აკონკრეტებს
შემდეგი მეცნიერი. ეს უკვე ქვეჯგუფებად დაყოფის ტოლ-
ფასია, პირველავტორობაა. მაგალითად, გვაროვნულ სახელთა
კლასიფიკაციის მე-9 /ა ჯგუფში **აღ. დლონტს** გამოყოფილი
აქვს **არსებითი სახელები** (დლონტი, 1964: 132-133), „არსებითი
სახელები ჩვეულებრივი ან მოფერებითი ფორმით“ (აქ არ იგუ-
ლისხმება ადამიანის საკუთარი სახელი. ის ცალკე ჯგუფადაა
წარმოდგენილი ქ. გ.).

ზ. ჭუმბურიძის მიერ გვარსახელთა კლასიფიკაციის ერთ
ვრცელ ჯგუფში „სხვადასხვა საგნის სახელწოდებისაგან ნა-
წარმოები გვარები“ კომპონენტებად გამოყოფილია თერთმეტი
საგანი (ჭუმბურიძე, 1871: 52-53). თერთმეტივე საგნის აღმნიშვნელი
სიტყვები გრამატიკულად ასევე არსებითი სახელებია.
მათში ავტორი მართალია, აბზაცებით და არა ნუმერაციით,
მაგრამ გამოყოფს სასმელ-საჭმლის, სამეურნეო და საომარი
იარაღების, ტანსაცმლისა და ჭურჭლის, სხეულის ნაწილთა
სახელებისაგან, აგრეთვე დროის აღმნიშვნელი სიტყვებისაგან
და მნათობთა სახელებისაგან ნაწარმოებ გვარებს. ეს სიახლეა
და ალბათ ეს კონკრეტიზაციაა მოტივაცია იმისა, რომ პაატა
ცხადაია, სახელდებით „სხვადასხვა საგნის სახელწოდებისა-
გან ნაწარმოები გვარები“ გამოყოფილ ჯგუფს სამართლიანად
თვლის ინოვაციად. ამიტომაც მიუთითებს, „როგორც ზ.ჭუმბუ-
რიძე წერს“ (იხე კი, ერთიან ჯგუფად უწინარეს **აღ. დლონტ-**
საც აქვს გამოყოფილი, იხ. 9/ა). გარდა ამისა, ამ 11-დან ბა-
ტონი პაატა საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ **ზ. ჭუმბურიძის** მიერ
გამოყოფილია საგნები **ცხოველები, ფრინველები, მცენარეები**
რომელთაგანაც მიღებულია გვარები (ცხადაია, 2005: 138). ზო-

გადად, არაფერია ნათქვამი, ალ. ღლონტს თუ აქვს საერთოდ გვარსახელთა კლასიფიკაციის მცდელობა მაინც, ბუნებრივია, არ არის ნათქვამი, რომ ეს საგნები ქართულ ონომასტიკურ ლიტერატურაში საგანგებოდ ცალკე ჯგუფადაა გამოყოფილი ჯერ „ქართულ ლექსიკოლოგიაში“ ესაა „ცხოველთა, ფრინველთა, თევზთა, მცენარეთა სახელებისგან მიღებული გვარები.“

გიგი ხორნაული გარკვეული მოსაზრებით უარყოფს ამ ჯგუფის (მცენარეები, ცხოველები, თევზები, ფრინველები) ცალკე გამოყოფას და მის მიერ წარმოდგენილ გვართა სემანტიკურ კლასიფიკაციაში (ხორნაული, 2003: 316-323) იგი შეაქვს „პატრონიმულ გვარებში“. ამ საკითხს ქვემოთ შევეხებით. აქ მხოლოდ ერთს ვიტყვით: არ აქვს მნიშვნელობა ეს საგნები გვარად იქცევა ანთროპონიმის გავლით (რასაც ადასტურებენ ალ. ღლონტიცა და ზ. ჭუმბურიძეც), თუ პირდაპირი გზით „თევზიდან“ მივიღებთ თევზაძეს ან „ვარდიდან“ ვარდიშვილს. მთავარი ისაა, რომ ეს ჯგუფი მძლავრად დომინირებს გვარსახელთა სემანტიკაში და იგი ცალკე ჯგუფად აუცილებლად უნდა გამოყოფილიყო ქართულ ონომასტიკაში.

IV. ანალოგიური ვითარებაა კიდევ ერთ ჯგუფთან დაკავშირებით: 1) **ალ. ღლონტის** გვაროვნულ სახელთა სემანტიკური კლასიფიკაციის მე-9/ ბ ჯგუფია „ზედსართავ სახელთა დადებით და კნინობით ფორმათაგან წარმოქმნილი გვარები“; 2) ბატონ ზურაბთან იგივე ჯგუფი წარმოდგენილია სახელდებით: „დახასიათების შემცველი გვარები“. დახასიათება (უცხოურიც, მათი ქართული თარგმანის მიხედვით) გრამატიკულად ზედსართავი სახელითაა გადმოცემული. ასე რომ, გვარსახელთა ერთ-ერთ პირველ კლასიფიკატორს, ალ. ღლონტს, ამ ჯგუფის არსებობა არ გამოჩნენია. ერთი ტიპის მოვლენა, ერთ მეცნიერთან ერთი სახელითაა წარმოდგენილი (გრამატიკული ასპექტით), მეორესთან განსხვავებული ონომასტიკური ტერმინით. პოპულარული დანიშნულების წიგნში ამის აღნიშვნის აუცილებლობა არ იყო. გარდა ამისა, „ქართულ ლექსიკოლოგიაშიც“ დასტურდება ჯგუფი სახელდებით: „**თვისების** (დახასიათების სახეობა, - ქ.გ.) **აღმნიშვნელი** გვაროვნული სახელები“, ოღონდ მიმდებარის ფორმებისგან მიღებული. ურიგო არ იქნებოდა, რომ ონომასტიკური დანიშნულების სახელმძღვანელოში პარალელურად ესეც აღნიშნულიყო.

ზ. ჭუმბურიძის წიგნში დასახელებული ეს ჯგუფი („დახასიათების შემცველი გვარები“) უდავოდ შეიცავს სიახლეს. კერძოდ, ავტორი მსჯელობს ზედსართავი სახელებით გამოხატულ სხვადასხვა ნიშან-დახასიათებაზე, ცალკეული აბზაცებით წარმოგვიდგენს მათ. ესენია: სოციალური წარმოშობის (თარხანი - თარხნიშვილი), ოჯახური (ობოლი -ობოლაძე) თუ ქონებრივი მდგომარეობის (ღარიბი-ღარიბაშვილი), ასაკისა (ბერბიჭა-ბერბიჭაშვილი) და ფერის მიხედვით გვარები (თეთრი-თეთრაძე), გარეგნობის (გრძელი- გრძელიძე), ფიზიკური ნაკლისა (ყრუ - ყრუაშვილი) და ხასიათის/თვისების გამომხატველი გვარები (ამყლი - ამყოლაძე). ამ შინაარსის გვართა სემანტიკური ფუძე-კომპონენტები გრამატიკულად, მართალია, თითქმის ყველა ზედსართავი სახელებია, მაგრამ ერთიანი ჯგუფის დანაწევრება ნამდვილად სიახლეა, რაზედაც მიგვანიშნებს პ. ცხადაიას სიტყვებიც, როცა ეხება ზ. ჭუმბურიძის გვარსახელთა კლასიფიკაციას: „პიროვნების დახასიათება **რაიმე ნიშნის** მიხედვით“ (ცხადაია, 2005: 138). ზედსართავი სახელი, თავისთავად ცხადია, საგანს რაიმე ნიშნით ახასიათებს და ამისი ცალკეული ნიშნებით გამოკვეთა, როგორც ეს პროფ. ზ. ჭუმბურიძის წიგნშია, ნამდვილად საჭირო იყო, მაგრამ ერთიანად ეს ჯგუფი უწინარეს ღლონტს რომ აქვს გამოყოფილი, არ უნდა დაიხრდილოს.

V. აღამიანის საკუთარი სახელებისგან წარმოქმნილი გვარები აღ. ღლონტის გვართა სემანტიკურ კლასიფიკაციაში სამ ჯგუფადაა წარმოდგენილი (თუ არ ჩავთვლით ორი ან სამი ძირისაგან შედგენილ ფუძესაც 11, რომლებიც ფაქტობრივად მეტსახელებია). ალბათ სჯობდა ერთ ჯგუფში თავმოყრილიყო სამ ჯგუფად წარმოდგენილი საკუთარი სახელები, რომელთაგანაც სემანტიკურად ერთი ტიპის გვარებია ნაწარმოები. ნამდვილად სჯობდა, მაგრამ საკუთარ სახელთა სამ ჯგუფად წარმოდგენის მიუხედავად, აღ. ღლონტი არსად სახელდება გვაროვნულ სახელთა ამ სემანტიკური ჯგუფის პირველავტორად. და სწორიცაა. თავად ღლონტი პირველავტორად ასახელებს აკაკი შანიძეს და ილია მაისურაძეს (ამასთან, მის თეზისებს!). მაგრამ წიგნად გამოცემულ პირველ ქართულ ლექსიკურ-ონომასტიკურ ნაშრომში („ქართული ლექსიკოლოგია“, 1964) ამ ჯგუფს რომ საკმაოდ ვრცელი ადგილი უჭირავს, სახელმძღვანელოში მინიშნება მაინც უნდა ყოფილიყო.

პოპულარული ხასიათის წიგნს არც რომელიმე უკვე დაფიქსირებული დებულების წარმოჩენისას მოეთხოვება მისი ავტორის მითითება, მაგრამ როცა მესამე პირი გარკვეული თვალსაზრისით აფასებს აღნიშნულ დებულებას, ცხადია, მისი უფლებაა დაასახელოს ყველა ის პირი, რომელსაც მოჰყავს ეს დებულება, თუნდაც ერთ-ერთი, მაგრამ არა პირველავტორად.

„ონომასტიკის შესავალში“ ავტორი ყურადღებით ეკიდება გვაროვნული სახელების წარმოების კიდევ ერთ ფაქტს წიგნიდან „რა გქვია შენ“. ბატონი ზურაბი ყურადღებას ამახვილებს, თან რამდენიმეჯერ, გვაროვნულ სახელთა წარმოების ერთ-ერთ გზაზე. კერძოდ, საუბრობს რა ფრინველის, ცხოველის, მცენარის სახელთაგან (ან სხვა საგნებისგან) მიღებულ გვარსახელებზე, აკონკრეტებს: „ბევრი მათგანი წინათ ადამიანის საკუთარ სახელად ან მეტსახელად უნდა ყოფილიყო გამოყენებული და ამ გზით შევიდა გვარის შემადგენლობაშიო (ჭუმბურიძე, 1971, 52). როგორც ჩანს, ეს მნიშვნელოვანი დებულებაა, რადგან ამ კონკრეტულ აზრს ავტორი კიდევ ორგან ეხება. სწორედ ამ გარკვეული მნიშვნელობის გამო ზ. ჭუმბურიძის სიტყვებს პ. ცხადია ორჯერ ციტირებს (ცხადია, 2005: 138). როგორ არ უნდა ითქვას, რომ ზუსტად ეს აზრი აქვს დაფიქსირებული უწინარესად აღ. ღლონტს. გვარსახელთა მერჯუფის დეფინიციაშივე იგი სწორედ ამ საკითხს გამოკვეთს: „ცხოველთა, ფრინველთა, თევზთა, მცენარეთა სახელებისაგან მიღებული **საკუთარი სახელების მიხედვით** შედგენილი გვარები: „ლომი//ლომა ლომიძე, ლომაძე, ლომია (ღლონტი, 1964: 131). იქვე, 132-ე გვერდზედაც იგივე აზრი აქვს დაფიქსირებული: „... ამისთანა სიტყვები თვდაპირველად გამოყენებული იყო საკუთარ სახელებად და შემდეგ მათგან გვარები მიღებულა“. როგორც დავინახეთ, ორივე მეცნიერი (აღ. ღლონტი, ზ. ჭუმბურიძე) არაერთგზის ეხება ამ საკითხს. აქედან გამომდინარე, დაუმსახურებელია გიგი ხორნაულის შენიშვნა, ამ კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით რომ წერს: „გვარი კი არ მოდის მცენარისა და ცხოველის სახელებიდან, არამედ ადამიანის სახელი, რომელიც მოგვიანებით გვარს დაედო საფუძველად“ (ხორნაული, 2003: 317).

ასეთი გაუთვალისწინებელი დამოკიდებულება ესტაფეტასათვის გადაეცემა მომდევნო თაობას. მაგალითად, ერთ-ერთ დისერტანტს, სოფიო კეკუას, გამოყოფილი აქვს გვარსახელთა სემანტიკური ჯგუფები (9 თუ 10?) ისე, რომ არ ჩანს, გვარსახელთა სემანტიკური ჯგუფების წარმოდგენისას უკვე არსებულ და ონომასტიკურ მეცნიერებაში დამკვიდრებულ გვარსახელთა კლასიფიკაციას რომ ეყრდნობა. ს. კეკუას ერთ-ერთი ოპონენტიც აქ დაფიქსირებულ გვართა სემანტიკურ კლასიფიკაციას, ივარაუდება, რომ წარმოგვიდგენს დისერტანტის ინოვაციად, რადგან წერს: „ცალკე ქვეთავად წარმოდგენილია გვარსახელთა სემანტიკური ანალიზი, რომელიც იყოფა შესაბამისად 9 ქვეჯგუფად (ჯგუფად). იქვე ნათქვამია: „ძალიან საინტერესოდ ხდება სემანტიკური და სტრუქტურული მოდელების გამოყოფა, დაჯგუფება“ ასეთი შეფასება თითქოს იმაზე მიუთითებს, რომ ასე საინტერესოდ წარმოდგენილი სემანტიკური ჯგუფები გამოყოფილია დისერტანტის მიერ, მიეწერება დისერტანტს. რეალურად კი ასეთი ვითარებაა: ავტორს მის მიერ მოპოვებული მასალა გადანაწილებული და წარმოდგენილი აქვს ონომასტიკურ ლიტერატურაში 40 წლით ადრე არსებულ და დამკვიდრებულ გვარსახელთა სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით.

დისერტანტის მიერ წარმოდგენილი გვარსახელთა 9 (თუ 10?) სემანტიკური ჯგუფია:

№1 თვისება-ხასიათის ამსახველი გვარები;

№2 ცხოველ-ფრინველთა სახელებისაგან მომდინარე გვარსახელები;

№3 გარეგნული (ფიზიკური) ნიშნების გამომხატველი გვარსახელები;

№4 ეთნონიმური, თემონიმური წარმოების გვარსახელები;

№5 ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინებისაგან მომდინარე გვარსახელები;

№6 დროის აღმნიშვნელი გვარსახელები;

№7 ციური სხეულების სახელთაგან მომდინარე გვარსახელები;

№8 სადაურობის სახელთაგან მომდინარე გვარსახელები, რომელსაც უწოდებს ტოპონიმიზებულ გვარსახელებსაც;

№9 ზმნური წარმოშობის გვარსახელები;

№10 გამქრალი გვარსახელები;

ცხრავე კეკუას დაბადებამდე ონომასტიკურ ლიტერატურაში უკვე დამკვიდრებული იყო და თითქმის ყველა მეცნიერს აქვს დასახელებული, ამ თემას ვინც კი შეხებია. მათ შორის, ოთხი ჯგუფის პირველავტორი პროფ. ალ. ლლონტია (თუმცა ზოგ დეტალს სახელდებით, ვთქვათ, „კანის ფერის“, „თვისება-ხასიათის“, „გარეგნობის“ შემცველი გვარები“ ზ. ჭუმბურიძესთან ეხვდებით). ორის (№6 და №7) პირველავტორი ასევე პროფ. ზ. ჭუმბურიძეა, ორის (№3, №4) ილია მაისურაძე. მაგრამ ამ სამეცნიერო ნაშრომში წინამორბედთა მითითების გარეშეა წარმოდგენილი გვარსახელთა ეს სემანტიკური კლასიფიკაცია და ამიტომაცაა მიჩნეული ეს სქემა დისერტანტის ნაღვაწად. თუმცა ს. კეკუა მიგვითითებს მხოლოდ ორ სემანტიკურ ჯგუფზე (№3, №4) და წერს: „ზ. ჭუმბურიძის მიხედვით, ქართული გვარების ერთ-ერთ მრავალრიცხოვან ჯგუფს შეადგენს ტომის, ეროვნებისა და სადაურობის აღმნიშვნელი სახელები“ (კეკუა, 2017: 92). ბატონ ზურაბს აქვს ეს ფრაზა, მაგრამ ეს მოსდევს სათაურს „წარმომავლობისა და სადაურობის აღმნიშვნელი გვარები“. დისერტაცია სამეცნიერო ნაშრომია, რაც ავალდებულებს დისერტანტს მეტად ჩაიხედოს ონომასტიკურ ლიტერატურაში. ჯერ კიდევ 1964 წელს ეს ერთი ჯგუფი 2 ჯგუფად აქვს გამოყოფილი ალ. ლლონტს ანალოგიური დასახელებით:

1. ადგილის სახელებისგან შექმნილი **სადაურობის გამომხატველი** გვარები;

2. **ეთნიკური** ტერმინებიდან წარმოქმნილი გვარები.

უფრო უწინარეს კი, როგორც თავად ალ. ლლონტი იმოწმებს (და ზემოთაც აღვნიშნეთ ეს ფაქტი), ილია მაისურაძის თეზისებში ეს 2 ჯგუფი ერთ ჯგუფადაა წარმოდგენილი გამართიანებელი სახელით: „სადაურობისა და ეთნონიმიკური წარმოშობის გვარები, რომლებიც შეიცავენ ეროვნულ და სატომო სახელწოდებათა ფონდს“. ასე რომ, №3, №4 ჯგუფების გამოყოფის პირველავტორობის პატივი ეკუთვნის ილია მაისურაძეს. იმას კი, რაც პირველად აქვს გამოყოფილი ღვაწლმოსილ მეცნიერს, ბატონ ზ. ჭუმბურიძეს (№7, №8), კეკუა საკუთარ ღვაწლად წარმოაჩენს. ზ. ჭუმბურიძე ნუმერაციით რომ არ გამოყოფს ამ ჯგუფებს, ეს არ ნიშნავს, რომ იმას ჩაეთვლება საავტორო უფლებად, ვინც მათ ნუმერაციით წარმოგიდგენს. საქმე ისაა, რომ პროფ. ზ. ჭუმბურიძე წიგნში „რა გქვია შენ“ გვარსახელთა ერთ დიდ (11-საგნიან) ჯგუფში

„სხვადასხვა საგნის სახელწოდებისგან ნაწარმოები გვარები“ წერს: „ზოგი გვარი ნაწარმოებია **დროის აღმნიშვნელი** სიტყვებისაგან“ (ჭუმბურიძე, 1971, 53) და ასახელებს მაგალითებს. ამ კრიტერიუმით კეკუას შემოაქვს „ახალი“ ჯგუფი ჭუმბურიძისეული სახელდებით „დროის აღმნიშვნელი გვარსახელები“ (კეკუა, 2017, 96). ასევე საგანგებო ჯგუფად (№7) გვთავაზობს „**ციური სხეულების** სახელთაგან მომდინარე გვარსახელებს“ (იქვე, 101). შდრ.: ზ. ჭუმბურიძის დასახ. ნაშრომს და პირველავტორის ამოცნობა არ გაჭირდება: „გვარებში გეხვდება აგრეთვე მნათობთა სახელები: მთვარაძე, ცისკარიძე“ (ჭუმბურიძე, 1971, 53). ციურ სხეულთა ჯგუფს კეკუა უფრო აფართოებს და სრულად ასე წარმოგვიდგენს „ციური სხეულებისა და **ბუნების მოვლენათა** სახელებისგან მომდინარე გვარსახელები“. სიტყვა „ბუნება“ აქ სათაურშია გამოტანილი, თორემ შესაბამის მაგალითს არც ასახელებს, მაშინ როცა ჭუმბურიძეს მოჰყავს მაგალითებად: ცეცხლაძე, წვიმაძე (იქვე). ამ ორად ორი მაგალითის საფუძველზე ზ. ჭუმბურიძეს საგანგებო ჯგუფი არ გამოუყვია. მისასაღმებელია, რომ დისერტანტს (მიუხედავად ზ. ჭუმბურიძის ორი მაგალითისა, ხოლო თავად ერთ მაგალითსაც არ ასახელებს), სათაურში გამოაქვს ეს მოვლენა. მაგრამ გვარის ფუძეებში ბუნების მოვლენათა სახელების დაფიქსირებაზე პირველი სიტყვა ზ. ჭუმბურიძეს ეკუთვნის და სამეცნიერო-კვლევით ნაშრომში ამ მოსახზრების ავტორი უნდა დასახელებულიყო.

საინტერესოა, „**ზმნური წარმოშობის** გვარსახელებს“ (№9) რატომ გამოყოფს დისერტანტი, როცა საერთოდ არ განიხილავს მათ, ერთი მაგალითის დამოწმებითაც არ წარმოადგენს ამ ჯგუფს? ის მაინც აღენიშნა, რომ ამ ჯგუფის გამოყოფის მოტივაცია, არის, ვთქვათ, ალ. დლონტის სიტყვები: „ზმნის ფუძეებისგან ან საწყის-მიმდებობისგან წარმოქმნილი გვარებია... ხარებაძე, მინდაძე, გაფრინდაშვილი...“ (დლონტი, 1964, 132). ამ ტიპის გვარებზე მსჯელობა სხვა ავტორებთანაც დასტურდება.

დაბოლოს, რაც შეეხება აქ წარმოდგენილ 9 ჯგუფს, „გამქრალი სახელები“ არც ესაა სიახლე ონომასტიკაში. ალ. დლონტს გვაროვნულ სახელთა სემანტიკური კლასიფიკაციის მე-12 ჯგუფად სწორედ ამ ტიპის გვარები აქვს წარმოდგენილი, მართალია, არა ტერმინით „გამქრალი“, არამედ „გადაშენებული“ (იქვე, 134).

მისასაღმებელია, რომ ეთნონიმური გვარსახელების წყებაში თემონიმების დასახელებისას დისერტანტი საგანგებოდ საუბრობს პროფ. ტ. ფუტკარაძეზე, რომელმაც წამოჭრა ეს საკითხი.

პირველავტორის დაუსახელებლობა **სამეცნიერო დანიშნულების** ნაშრომში ნამდვილად არამისაღებია ფაქტორია. პრინციპში, არც პირველავტორთა დასახელება იქნებოდა აუცილებელი და ამ უხერხულობას თავს დაადევნა, თუ ზოგადად მაინც, თუნდაც აღნიშნულ საკითხზე კონკრეტულ პირთა ღვაწლის წარმოჩენის გარეშე, ერთი წინადადებით განაცხადებდა, ვთქვათ, „ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალას გადავანაწილებთ ქართულ ონომასტიკურ ლიტერატურაში დამკვიდრებული გვარსახელთა სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით“.

არაანალიტიკურია შემდეგი ანალიზი: ს. კეკუა -**არ** სუფიქსთან დაკავშირებით ჯერ აკ. შანიძის, ა. კიზირიას და ი. მაისურაძის თვალსაზრისს იმოწმებს, -**ელ** სუფიქსთან დაკავშირებით ზ. ჭუმბურიძის ციტატას, დაბოლოს წერს: „**გ. მაღრაძის დასკვნით**, სადაურობის აღმნიშვნელ გვარსახელებს აწარმოებს: -**ელ**, -**ურ**//-**ულ**, -**არ**, -**ერ**, მ--**ელ**. (იქვე, 104). ბატონი ვახტანგი შესანიშნავი პიროვნება და მეცნიერია და ეს რომ წაიკითხოს, ნამდვილად არ ესიამოვნება. -**ურ**//-**ულ**, -**ელ**, მ--**ელ** სუფიქსთაგან სადაურობის აღმნიშვნელ გვარსახელთა წარმოებაზე ჯერ კიდევ აკაკი შანიძე წერდა (შანიძე, 1953: 128-129), შემდეგ სხვებიც, ონომასტიკურ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ 1964 წელს ამ სუფიქსების დასახელებით მათგან წარმოქმნილ გვარსახელებს ეხება ალექსანდრე ღლონტი (იქვე, 128).

საკითხისადმი ანალოგიური მიდგომაა შემდეგი განაცხადი: „ეთნოლოგ რ. თოფჩიშვილის თვალსაზრისით, ტოპონიმიზებულ გვარებს საფუძვლად უდევს სოფლის სახელი“ (კეკუა, 2017: 105). შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს დისერტანტი გარკვეული მოტივაციით აგროვებს ცნობილ მეცნიერთა გვარებს, ვერ გეტყვით, რის წარმოსაჩენად. როლანდ თოფჩიშვილის აზრის კონსტატაცია ნამდვილად მისაღებია, ვთქვათ, მიგრაციასთან დაკავშირებით (რასაც ციტირებს კიდევ დისერტანტი) და არა ზემოთ წარმოდგენილი ფრაზით, რისთვისაც ნამდვილად არ იტყვის მადლობას ბატონი როლანდი. ამასთან დაკავშირებით შდრ.:

ალ. ღლონტი (1964: 128, 94): „გვაროვნულ სახელთა ერთი წყება ადგილის სახელწოდებებისაგან შექმნილა... შეერქვა

ადამიანს, რომელიც ამ ადგილთან დაბადებით, მოღვაწეობით და რაღაც მოსაქმეობით იყო დაკავშირებული“.

ზ. ჭუმბურიძე (1971: 50): „ასეთი გვარი მეტწილად უშუალოდ ემთხვევა სადაურობის აღმნიშვნელ სიტყვას, რომელიც ადგილის (ქალაქი, სოფელი) სახელწოდებისაგან... არის ნაწარმოები.

ი. მაისურაძეს (1979: 29) საგანგებო ჯგუფად აქვს გამოყოფილი „გეოგრაფიული“ გვარად აღიარების ცდა ჯერ კიდევ „ქართულ ლექსიკოლოგიაში“ დასტურდება. მისი ავტორი წერს, რომ დაფანხული ზედწოდებააა მოხსენიებული X ს-ის ძველშიო და აქ იგულისხმება უშუალოდ გაბრიელ დაფანხული, მაგრამ უდავოდ ფრაზაზე „აწ ნათესავთა მისთა ჰქვიან დაფანხული“ დაყრდნობით, ალ. ღლონტს სემანტიკური კლასიფიკაციის მე-8 ჯგუფად წარმოდგენილ „მიძღობის ფორმებისგან მიღებულ გვაროვნულ სახელებში“ შეაქვს: **დაფანხული**, ფანხვიძე, ფანხულიძე, შეწირული, კურკუმული... ამასთან, მიუთითებს: „დაფანხული ისეა ნაწარმოები გვარად, როგორც შეწირული“ (ღლონტი 1964: 132).

ვფიქრობ, არაზუსტი იქნება აზრი, რომ მეფის დიდი აზნაურის, გაბრიელის, აღმნიშვნელი სიტყვა „დაფანხული“ უკვე გვარად მივიჩნიოთ. ყოველ შემთხვევაში, ამის საფუძველს არ გვაძლევს თხზულება. ეს ლექსიკური ერთეული გვარად ექცა „ნათესავთა მისთა“ (ბუნებრივია, ივარაუდება შვილიდან) და სწორედ ესაა გამოკვეთილი ალ. ღლონტის დებულებაში.

დაბოლოს, დისერტაციაში ამოჩემებულად მეორდება, რომ გვარსახელთა სემანტიკურ ჯგუფებად დაყოფა პირობითია (კეკუა, 2017: 81). რა მოიაზრება „პირობითში“? სემანტიკური ჯგუფების დაყოფა თითქმის 5 ათეული წელია არავის უარუყვია, პირიქით, ქვეჯგუფებიცაა გამოყოფილი. რა დაირღვა ისეთი, რომ დაყოფა ჩავთვალოთ პირობითად? პირიქით, სემანტიკური დაყოფა გვარსახელთა მეცნიერული ანალიზის შედეგია; სქემაა, რომელიც იტყვის გვარსახელთა სემანტიკის მრავალფეროვნებას და მყარად დგას. ნებისმიერი დებულება ეყრდნობა გარკვეულ საფუძველს, საბოლოოდ ჩამოყალიბებული დებუ-

ლება პირობითი ცნებააო, არ ითქმის. იგივე საზომი მიესადაგება უკვე ჩამოყალიბებულ კლასიფიკაციასაც. ზემოთ წარმოდგენილი და ათეული წლებით გამყარებული სემანტიკური ჯგუფები კი არ არის პირობითი, პირობითი ზოგიერთ გვართან დაკავშირებული კვლევაა, რომლის მიხედვით ერთ ჯგუფს მიკედლებული გვარი შეიძლება სხვა ჯგუფში გადაისვას. ჯგუფები კი მყარად დგანან და ელოდებიან ახალ-ახალი მასალით გამდიდრებას. სასურველია ახალი ჯგუფის გამოყოფაც, თუ ის ასახავს განსხვავებულ რეალობას, მაგ., „უკანონო შვილობის გამომხატველი“ გვარები (ცხადია, 2005: 138).

ეს საკითხი არ შეეხება პირველავტორობას, მაგრამ დისერტანტის სიტყვამ მოიტანა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

თოფჩიშვილი, 1997: თოფჩიშვილი რ., როდის წარმოიქმნა ქართული გვარსახელები, 1997.

კეკუა, 2017: კეკუა ს., ოდიშ-აფხაზეთის ონომასტიკა ისტორიული საეკლესიო საბუთების მიხედვით, სადისერტაციო ნაშრომი, 2017.

მაისურაძე, 1979: მაისურაძე ი., ქართული გვარსახელები, 1979.

დლონტი, 1964: დლონტი ალ., ქართული ლექსიკოლოგია, 1964;

ცხადია, 2005: ცხადია პ., ონომასტიკის შესავალი, 2005.

ჭუმბურიძე, 1971: ჭუმბურიძე ზ., რა გქვია შენ, 1971.

ხორნაული, 2003: ხორნაული გ., ქართული ონომასტიკა, 2003.